

43

001

15-26

ԱՐԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅ .

ՄՈՒՐԱԸ

ԲԱՆԱԽՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏ. ՄԱՆԿԱՍԱՐ ՄԱՆԿԱՍԱՐԵԱՆԷ

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک رخصتنامہ سیلہ طبع اولم شد

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՆՏԱՏԼԵԱՆ

(Urundbali)

1886

001
- 26

435

001 ար

Printed in Turkey

17-26 ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՑ

ՄՈՒԲԱԸ

ԲԱՆԱԽ ՕՍՈՒԹԻՆՆ

ՊԱՏ. ՄԱՆԿԱՍԱՐ ՄԱՆԿԱՍԱՐԵԱՆԷ

معارف عمومیہ فطارت جلیلہ سنک رخصتنامہ سیکلہ طبع اولشدر

4. ՊՈՐԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՏԱՏԵԱՆ

(Ստամբուլ)

1886

65-70

33 982-4. 4.

Արդի ժամանակաց Սուրբը

« Երկրիս մէջ եղող սուրբերուն եւ
պատուականներուն՝ անոնց վրայ է բո-
լոր հաճութիւնս » (ՍԱՂՄ. ԺԶ. 3):

Մ'Ա. ՊՐԻՆԻՔ մենք այժմ աշխարհի մը մէջ բոլորո-
վին տարբեր աշխարհէն յորում կ'ապրէին մեր նախ-
նիք, հարիւրաւոր տարիներ առաջ: Մարդկութիւն,
որպէս մի մեծ նաւ բարձեալ անմահ հոգիներու
պատուական բեռամբ, չկասիր բնաւ, այլ է մշտն-
ջենական շարժման մէջ: Իրաւունք չունինք մենք
անշարժ կենալու: Ոճիր է ընդդէմ մեր բնութեան
փարիլ մնալ անցելոյն փտած լաստակերտերուն,
մինչ կապուտակ ծով կը հրաւիրէ զմեզ, եւ զովիկ
զեփիւռներ կ'ուռուցանեն մեր առագաստները: Ի-
րաւամբ ըսուած է թէ հանգիստ մեռելոց համար
է: Գործել է ոսկեղէն առանձնաշնորհութիւն կե-
նաց: Ես կը հաւատամ յԱւետարան յառաջագիմու-
թեան: Շարժում է փրկութիւն: Բարախուն սըր-
տերու եւ գործող մտքերու համար հանգիստ է

(1110) 16516-58
429

փառութիւն : Բան մը որ դադարած է աճելէ արդէն մեռեալ է : Ուր որ կայ երկրասարդ եւ առոյգ կեանք , հոն ըլլալու է փեռելիլ եւ խուրխալիլ հին պատնէշներու եւ պատուարներու , ոստնուլ հին ձեռակերտ ցանկերու վրայէ , քչել ի բաց եւ բառնալ ի միջոյ ամէն խոչ եւ արգել , հոն ըլլալու է բացուիլ փթթուիլ , աճիլ եւ զարգանալ , հասուննալ : Զուրց անկարելի է ներխիլ եւ մօրանալ հոն միայն ուր կայ միշտ յուզումն եւ շարժում :

Այսպէս աշխարհի պատմութիւնն եղած է աստիճան աստիճան , յամրընթաց , բայց յարատեւ եւ ապահով վերելք ի խորոց գէպի բարձունս ազնուութեան : Զսկսանք մենք կատարէն եւ չգլորեցանք ի վայր : սկսանք յատակէն , եւ ի սկզբանէ անտի , երկար դարերու ընդարձակ միջոցները կարելով միշտ կը տքնինք , կը մագլցենք ելնել գէպ ի վեր : Կարծեմ էմբրսքն ըսած է , Հանգիստ կայ բարձանց վրայ , բայց ոչ մինչեւ հասնինք հոն : Եւ ամէն մեղմ ու փափուկ ազդեցութիւն , ամէն կոյս խորհուրդ , ամէն թարմ ներշնչութիւն , սիրոյ եւ արդարութեան ամէն մեծ եւ բարի գործ , օգնած է մեզ ելնել դէպ ի կատարները , որոնք , իրեւ ջահեր յառաջընթաց հրեշտակաց , կը գծեն անհուն հորիզոն մեր առջեւ :

Մինչ կ'անցնինք քննել մեր նիւթը , առնենք պահ մը այս աւուր գիտութիւններն եւ բաղդատենք զանոնք Հերովդէս Թագաւորին ժամանակին գիտութեանց հետ : Ո՛չ ապաքէն մեր գիտութիւնն աւելցած եւ բարդուած է , ուստի եւ ո՛չ ապաքէն փոփոխած ենք մեր կարծիքներն այլեւ այլ գիտա-

կան նիւթոց վրայ : Օրինակ առէք Աստեղագիտութիւն , Բնալուծութիւն , Բժշկութիւն , Իրաւագիտութիւն եւ Նաւորդութեան գիտութիւնը . բոլոր այս գիտութեանց մէջ մեր յառաջագիմութիւնն եղած է արդարեւ սքանչելի : Արդ եթէ Հերովդէսի ժամանակին գիտուն մարդիկ ի մի վայր գումարէին երուսդէմ քաղաքը հաւատալեաց հանգանակի մէջ (creed) մարմնացնելու ինչ որ ցայն վայր յաջողած էին ի վեր հանել , ինչ որ գիտէին արեգական վրայ , երկրիս հորիման եւ թաւալման վրայ , աստեղաց շրջանին վրայ , ելեկարականութեան եւ մաքնիսականութեան վրայ , եւ բնական աշխարհի զօրութեանց եւ իրողութեանց վրայ , — նոյն ատեն արգելուին յետոց որ եւ իցէ խուզարկութիւն եւ քննութիւն—կը կարծէ՞ք թէ այսպիսի մի գործ պիտի ըլլար ի լաւագոյն օգուտ գիտութեան : Եթէ այսպիսի հանգանակ մը պատրաստէին անոնք , եւ մարդիկ հնազանդէին այնմ , այսօր պիտի գտնուէինք ճիշդ այն տեղ ուր էին գիտունք յաւուրս Հերովդէի Արքային : Այսպիսի ամբարտաւան հանգանակ մը , եթէ հնազանդուէր այնմ , պիտի խամբէր եւ թարչամեցունէր ի բողբոջէլ անդր զկալիլէօ , զձիօրտանօ Պրիւնօ , զԼարլաս , զԼէվէրիէ , զՍըր Այգաք Նիւդըն , զՎոպերնիկոս եւ այս աւուր բոլոր գիտական հանճարները : Այսպիսի հանգանակ մը պիտի ըլլար յուեգոյն բռնապետութիւն : Մարդիկ այսպիսի հանգանակ մը պատրաստելով տգիտութեան , սնապաշտութեան եւ խաւարի մատուցած պիտի ըլլային իրենց լաւագոյն ծառայութիւնը :

Բայց ի՞նչպէս պիտի նայէիք այս աւուր գիտնոց

վրայ, եթէ ի ժողով գումարէին ի Լոնտոն կամ ի Նիւ-Եորք, եւ ի գիր առնուին ինչ որ ժողոված էին, եւ ապա որոշէին թէ այսուհետեւ բոլոր խուզարկութիւն եւ քննութիւն դատաւարտելի էին, թէ այլ եւս մենք դադար առնելու եւ անգործ կենալու էինք, եւ այն անձը որ կը յանդգնէր ըսել թէ նոր գիւտ մ'ըրած էր՝ արտաքսուելու էր գիտնոց եղբայրութենէն։ Այսպիսի որոշում մը կը կարծէ՞ք թէ պիտի ըլլար ի բարձրագոյն օգուտ եւ ի բարգաւաճանս գիտութեան։ Այս ո՞չ ապաքէն պիտի ջնջէր ծիւերն ապագայ Լաբլաններու, Լըվէր-րիէներու, Նիւդըններու եւ Պրիւնօներու։ Գիտութեան օգուտը կը պահանջէ որ չըլլայ գիտական օրինաց եւ իրողութեանց մասին հաւատոյ հանգանակ, այլ լիութիւն ազատութիւն, ամենաընդարձակ ասպարէզ, եւ բաց դաշտ անդադար աճման։

Եւ երբ կ'ենենք աւելի բարձր աստիճան, այս անկաշկանդ ազատութեան կարեւորութիւնն աւելի ակներեւ կ'ըլլայ։ Եթէ գիտութիւն ամենէն աղէկ կը ծաղկի ազատ միջոցաւ մը մէջ, նոյնպէս կ'ընէ կրօնք, բարձրագոյն գիտութիւնը։ Յոռեգոյնը զոր կրնանք ընել կրօնքի է բեռնաւորել զայն երկաթեայ օղակով մը որոյ վրայ ցցուած են հանգանակի սրածայր փուշերը։ Կրօնք, դուստր Աստուծոյ, կապուելու եւ կաշկանդուելու չէ անցեալ կամներկայ սահմանափակումներով։ Այն անձն կամ այն դաւանութիւնը որ կը պնդէ թէ գոտած եւ ի վեր հանած է ամէն ինչ որ կը վերաբերի կրօնքի, է յանցաւոր առաջի Աստուծոյ եւ մարդկան։ Ուստի որ եւ իցէ հասարակութեան մը կամ եկեղեցական ժո-

ղովի մը համար կրօնքի մասին գիծ մը քաշել, կամ կրօնքի շուրջը բարձր եւ թանձր պատեր շինել, կամ սահմանի գծերուն վրայ զինեալ սահապաններ դնել, բարոյապէս մեռցնելու զայն որ կը ջանայ աւելի հեռուն տեսնել, կամ աւելի ծանր խորհել, կամ աճիլ աւելի բարձր հասակի հասնիլ, է ոչ այլ ինչ բայց եթէ հայհոյել ընդդէմ Հոգւոյն Սրբոյ, — ներքին լուսոյ։ Ինչ իրաւունք ունին կարգ մը մարդիկ սահմանել բոլոր ժամանակաց համար Աստուծոյ ճշմարտութիւնն որ միշտ կ'աճի եւ կ'ընդարձակուի։ Հաւատացէք ինձ, մեր բարեկամներն են անոնք որ կը քաջալերեն մեր աճիլն, կը վերցունեն զմեզ աւելի բարձր տեսնել ինչ որ յառաջագոյն չէինք կրնար տեսնել, խորհել աւելի լայն եւ ընդարձակ քան զոր կրնայինք յառաջագոյն։ այո՛, մեր բարեկամներն են անոնք որ միշտ նոր գանձ կ'աւելցունեն մեր ամենէն աղէկ եւ ամենէն ճշմարիտ ստացուածոց վրայ, մտաւորապէս եւ հոգեւորապէս։ Մեր բարեկամներն են անոնք որոց առաջնորդութեամբ խարխիսի ի վեր կ'ամբառնանք եւ կը համարձակինք մտնել ի ծով լայնածաւալ յուսարով գտնել նոր աշխարհներ, վասնզի Աստուած ստեղծած է մեր ոգիներն ոչ թէ խարխուլուելու, այլ հոգմուռոյց առագաստներով նաւարկելու բաց ծովի մէջ։ Երբեմն թերեւս հարկ կ'ըլլայ խարխիս նետել տեղ մը նորոգութեան համար, բայց ամէն առողջ Հոգւոյ ծառան է ակօսներ բանալ Աստուծոյ անհուն իմաստութեան ծովերուն մէջ։ Նոքա որ մեզ կը ներշնչեն երկիւղ, եւ կը ջանան կապել զմեզ անցելոյն արեամբ ներկուած եւ ժանդոտած խարխիսներուն։

նոքա որ շարունակ կը քաշեն զմեզ ետ ետ ըսելով թէ պիտի կորսուինք, եթէ չքաշենք հին եւ ամենէ կոխուած ճամբէն, չեն մարդիկ որ կ'ամբառնան զաշխարհ իրենց ուսոց վրայ, եւ այս բեռն տակ կը քաշեն մարդարէի մը յոյսերով: Ուրախ եմ որ աշխարհ այս երկչոտ ոգիէն, բարբարոսութեան այս մնացորդէն ազատելու վրայ է:

«Կար ժամանակ երբ մարդ խորհէր
Թ'այն միայն զոր կղեր ուսցընէր՝
էր հաւատարի, լաւ եւ ճիշդ:
Կըղերն ունէր փականս երկնից,
Գիտէր գաղտնիս յաւիտենից,
Խինդ ու բերկրանք, կամ կոծ միշտ:
Ուսաւ արդ մարդ թէ ամէն ոք
Կըրնայ կարգաւ աչօք բացօք
Տիեզերաց մեծ մատեան:
Ձիք արդ լուսոյ մենավաճառ,
Փառք գործողին ուղիղն է'արդար.
Օրէնք կ'իշխեն յաւիտեան:»

Եթէ Յառաջադիմութեան այս օրէնքը պահենք առաջի աչաց պիտի չգարմանանք երբ գտնենք Արդի ժամանակաց Սուրբ բոլորովին տարբեր սուրբերէն այն աշխարհին զոր թողած ենք մեր ետին: Այսօր Սուրբ տիազոսը պիտի տանք ոչ անոնց միայն որոց անուանք կ'երեւին եկեղեցւոյ տօնացոյցերուն մէջ, կամ անոնց միայն որ հանդիսաւոր կերպով ի դասս սրբոց անցուած են կրօնական ժողովներու կողմէն, այլ նաեւ անոնց որ արտաքսուած, ի բաց թողուած են այն պաշտօնական ցանկերէն եւ բանադրուած: Սուրբեր կենաց ամէն վիճակի եւ շըր-

ջանակի մէջ, սուրբեր գրականութեան, որոնք իրենց մաքուր եւ անբիծ խորհուրդներով շատ բան աւելցուցած են մեր երջանկութեան եւ օգտակարութեան վրայ. սուրբեր գեղարուեստից, որ աշխարհի թանգարանները զարդարած են իրենց համբերատար աշխատութեան եւ ճգանց գործերով, եւ այսպէս նրբացուցած, ազնուացուցած, քաղաքակրթած եւ դաստիարակած են մարդոյ կարողութիւններն եւ ճաշակները. սուրբեր բանաստեղծութեան եւ երաժշտութեան, որ երգած են մեր հոգիներուն մէջ սէր եւ ճշմարտութիւն, եւ դժուարագոյն գործերն ըրած են քաղցր. եւ ամօքած են մեր ցաւերն իրենց զուարթ երգերով. սուրբեր մարդասիրութեան, որ դարձուցած են ամայի եւ հրատոյչոր անապատներն ծաղկանց եւ սրտոց դաշտերու, հացի եւ գեղեցկութեան հունձերու. ո՛հ, ի՞նչպէս եւ ե՞րբ կրնայ անոնց փառքը չիջանիլ: Սուրբեր կրօնի, որոնք մենէ առաջ ապրեցան հոգւոյ նրբագոյն յատկութեանց կենօք, եւ շնչեցին մեր մէջ յաւիտենական գարուններու անուշ բուրումն: Սուրբ բառը կը գործածեմ ընդարձակագոյն նշանակութեամբ, բառ որ կը պարունակէ ոչ միայն մէկ ժամանակի, կամ մէկ ցեղի, կամ մէկ կրօնքի եւ կամ մէկ եկեղեցւոյ սուրբն, այլ կը բովանդակէ բոլոր աշխարհի, ամէն ժամանակաց եւ կենաց ամէն վիճակի բարեպաշտութիւնը: Չեմ վարանիր սուրբ կոչել Չարլս Սըմըր, Վէնտէլ Ֆրիլիքո, Լօյտ Կէրիզըն, Լուքրէցիա Մօթ, վասնզի ասոնք ամէնքն էին սպասաւորք ազնիւ փաստի մը: Ապաքէն սուրբ պիտի կոչեմ Չէննինկ, Թէօտօր Բարբըր, Սգարբինկ,

սուրբեր այնչափ որչափ ձօն Ուէսլէյ, Լութէր եւ Պէրնարտ: Պիտի սրբացունեմ գիտութեան միսիոնարները, Տարուին, Ակասիզ, Ճօզէֆ Հէնրի, սուրբ այնպէս որպէս միսիոնարք հաւատոյ, Ֆրանսիս Քլեմէնտ, Ճըտտըն, Հէնրի Մարթին եւ Լիվինկուզըն: Թերեւս պիտի դարմանաք որ այս անձերը կը դասեմ ի շարս սրբոյ. բայց նոքա իրենց գործերով ցուցուցին թէ արժանի են այս պատուոյ:

Երբ Սըմնըրի վրայ անգութ յարձակման լուրը հասաւ յունկն թէօտօր Բարքըրի, մոռա նա իւր բեմն եւ առաջնորդեց իւր երեք հազար ունկնդիրներն յաղօթս, եւ ըսաւ. «Եւ արդ, Տէր, կը յիշենք առաջի քո զայն որ անկաւ սպանողին վատ ձեռքով, զայն որ էր ոչ նուազ ազնիւ քան զաղնուականագոյնս: Գոհութիւն կը մատուցանենք քեզ անոր արի հողւոյն համար, որ իւր քաջութիւնը միայն յիշեց, մինչ այլը կը խորհէին երկչոտ խորհուրդներ խոհեմութեան եւ չրջահայեցութեան սլատրուակաւ:» Ո՛հ, ո՛րչափ յաճախ այսպէս եղած է: Խրատ կը տրուի մեզ ըլլալ չրջահայեաց, խորագէտ, նկատել մեր անձին օգուտը, եւ խոյս տալ հասարակաց կարծեաց դէմ մաքառել: Բայց համարձակ եւ քաջարի հաւատոյ մը տարրն է որ կ'ընէ զմարդ սուրբ: Երկչոտ եւ վատոգի ոչ մի անձ արժանի է սրբոյ անուան: Չարս Սըմնըր ունէր այս հաւատոյ տարրը, եւ մեծ զոհողութեամբ պաշտպանեց անժողովըրդական դատ մը, դիմագրաւեց հակառակութեան, եւ երբեք չեղաւ անհաւատարիմ իւր ըսկզբանց:

Թէօտօր Բարքըր ինքն իսկ էր սուրբ: Հաստա-

տամտութեան ոգին որ կը բնակէր անոր մէջ՝ կարող ըրաւ զնա իբրեւ վեհաշուք գետ յորդել եւ բարձրանալ մինչեւ ողողել արգելքներու եւ հալածանաց ժայռերն եւ ստանալ օրուան յաղթութիւնը: Նա չէր կրեր իւր ծոցին մէջ նուաստ, փոքր եւ երկչոտ ոգի. նա չէր բեւեռած իւր հաւատքն իւր ժամանակի եկեղեցականաց քղանցներուն. չէր ուզեր խոնարհեցունել իւր պարանոցը լուծի մը անոր համար միայն որ բոլոր մարդիկ այնպէս կ'ընէին: Ծանրագնի եղաւ Բարքըրի քարողել ինչպէս նա քարողեց. ծանրագնի եղաւ անոր բռնել այն դիրքը զոր բռնեց. ծանրագնի էր անոր բանալ իւր կուրծն սնապաշտութեան եւ կղերական դաւերու անողորմ գնդակներու դէմ: Բայց չէր կարող ուրիշ կերպ ընել. սուրբ մ'էր, չէր կրնար չքարողել եւ չհնչակել ինչպէս ըրաւ: Պարտէր հաւատարիմ ըլլալ իւր սրտին ծածուկ զարկերուն: Սուրբ էր. եւ ոչ մի վայրկենի համար, անձին հանգստեան կամ յաջողութեան ոչ մի նկատումի համար կրնար թողուլ իւր համոզումները: Անոր կենաց բոլոր գաղտնիքն ըսած կ'ըլլամ ձեզ երբ կրկնեմ հետեւեալ երկու տողերն անոր հայրենակից բանաստեղծին.

«Եւ ի յաջողութիւն, չեմ խնդրեր աւելին քան զայս, —

Լինել միայն վըկայ քաջ ը' անվեհեր ճըշմարտութեան:»

Վէնտէլ Ֆիլիբո սկսաւ իւր ասպարէզն իբրեւ շատ յուսատու փաստաբան: Պատուոյ եւ փառաց նախաթուները բաց էին անոր համար: Անոր առջին կար ժողովրդականութեան հարթ շաւիղը, ոսկեղէն

սանդուղ համբաւոյ : Կրնար քալել, եթէ ուզէր : ազնիւ և բարեկիրթ կոչուած ընկերութեան արծաթեայ հողաթափերով : Բայց նա այս ամէնը մէկդի թողուց, եւ ապրեցաւ ծանր աշխատութեան եւ դժուար կռիւներու կեանք, ոչ յօգուտ անձին, այլ ի սէր եւ ի պաշտպանութիւն հէգ եւ տառապեալ սեւամորթերու : Մարդիկ ծիծաղեցան անոր յիմարութեան վրայ . կարծեցին թէ նա խելագար էր որ թոյլ կու տար կենաց լաւագոյն պատեհութիւններուն խոյս տալ իւր ձեռուրներէն առ սէր Աւրիկեցի գերեաց : Բայց Ֆիլիբո չէր կրնար ուրիշ կերպ ընել : Ծնած էր մեծ ըլլալու համար : Ծնած էր սպասաւոր, ուստի եւ սուրբ ըլլալու : Թուռէն Լուվէրթիւրի վրայ ճառին մէջ մեծ ատենախօսք կը վերջացունէ իւր խօսքն այսպէս . «Այս երեկոյ դուք զիս կը կարծէք մոլենախանձ ոք, վասնզի կը կարգաք պատմութիւն ոչ ձեր աչուրներով, այլ ձեր նախապաշարունակներով : Բայց աստի յիսուն տարի ետքն երբ Արդարութիւն լսելի ընէ իւր ձայն, Պատմութեան Մուսայն պիտի դնէ գփօկիւն վասն Յունաց, զԲրուտոս վասն Հռովմայեցւոց, զՀամբթըն վասն Անգղիոյ, զԼաֆայէթ վասն Գաղիոյ, պիտի ընտրէ զՈւաշինկըն իբրեւ գեղեցկագոյն եւ ընտրեալագոյն ծաղիկն մեր քաղաքակրթութեան այգուն, զձօն Պրատն իբրեւ հասուն պտուղն մեր միջօրէին, եւ ապա թաթխելով իւր գրիչն ի լոյս արեւու, պիտի գրէ բաց կապուտակ գունով զանուն զօրականին, քաղաքագիտին եւ մարտիրոսին, զանուն Թուսէն Լուվէրթիւրի : » Զննք կրնար մենք եւս ըսել թէ Ֆիլիբոի անունն հետզհետէ պիտի փայլի աւելի

պայծառ ցորչափ մարդիկ մոռնան իրենց նախապաշարունակներն եւ սորվին սիրել զգեղեցիկն, զարին եւ զբարին :

Այսպէս կրնանք ըսել նաեւ վէնտէլ Ֆիլիբոի ըստ հոգւոյ եղբոր, Կէրիզընի համար : Իբրեւ հաւատարիմ զինուոր նետուեցաւ նա դիւցազանց խումբին մէջ գործել եւ մեռնիլ : Անոր հայրենիքն էր աշխարհ, հայրենակիցք համայն մարդիկ :

Ոչ չառ տարիներ առաջ տեսարան մը տեղի ունեցաւ այս քաղաքն, ողորմելի որջի մը մէջ : Հոն կային երկու կենդանի պատկերներ : Միոյն մէջ վատութիւն, անգթութիւն, ոճիր, ամբօթ եւ սրբապղծութիւն, ամէնքը մարմնացածէին ընչաքաղց գերեվարին եւ անոր վատ ու անարգ պաշտպանին վրայ : Միւսոյն մէջ կար հրեշտակ մը, թշուառ, անբարեկամ եւ անարժէք գերեաց բարեկամն ու փրկիչը : Խաղաղ, հանդարտ, դիւցազնատեսիլ եւ քաղցրիկ, — Լուքրէցիա Մօթ : Անոր երեսները լուսապայծառ էին անոր սրտին բարի խորհուրդներով, անոր աչուրները կը շողային լուսով, — սիրոյ լուսով, սիրտը կը բաբախէր ամուր սա աղօթքով, «Մինչեւ ցեօրբ, ով Տէր, մինչեւ ցեօրբ : » Ո՛ր կրնաք գտնել աւելի գեղեցիկ, աւելի փայլուն Գրիստոնէական կեանք մը : Նա չերազեց միայն բարի եւ բարձր բաներ, այլ ի գործ դրաւ զանոնք : Գիտեմ թէ ինչպէս արհամարհուեցաւ եւ ծաղրուեցաւ այս սրբունին, եւ որպիսի նախատական անուններ տրուեցան անոր : Աղանդից ջատագով եկեղեցւոյ մը համար նա անհաւատ էր : Քարողիչն որ ունէր ի ձեռին երիցական եկեղեցւոյ մը բանալիներն, եւ

ուրիշ մը որ կը պահպանէր Մկրտական, կամ Մէթօտական, կամ Եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ մուտքը թոյլ չէր տար բնաւ այս սուրբ կնոջ մօտեւ ի ներքս: Ո՛հ, ոչ, Ուղղափառ կղերականք չէին կրնար ընել զայս: Չէին կրնար թոյլ տալ անոր մօտեւ յընկերութիւն սրբոց: Լուքրէցիա Մօթ չէր կրնար տեղ ունենալ Հաղորդութեան անդամներու քով: Բոլոր այս ազատ երկրին մէջ չկար Ուղղափառ եկեղեցի մը որ հաւանէր անդամակցութեան կամ եղբայրութեան աջ կարկառել անոր: Բայց, ազնիւն ի կանայս, երբէք չբաղխեց անոնց դռները ներս ընդունուելու համար: Յաւիտենականն Աստուած որ ունի ի ձեռին արդարութեան արքայութեան բանալիներն սիրով ընդունած է անշուշտ իւր բարի եւ հաւատարիմ ծառայն իւր աջ կողմը: Չկայ բան մը որոյ վրայ աւելի ապահով եմ քան սա կիտին վրայ:

«Ուր այսպիսի բարութիւն կ'երթայ՝ Աստուած է հոն:» Արդարոց Դրախտին մէջ, մեծ Հայրը պսակած է այս սրբունին, որոյ կեանքն իբրեւ կեանք մեծ վարդապետին եղաւ «համբերութեամբ գործել բարի»: Սրբութեան այս տիպերուն մէջ չէք կրնար չտեսնել նմանութիւն գերազանց սրբութեան Յիսուսի, որ փայլեցոյց իւր լոյսն ի միջի թիւր եւ կամակոր ժողովրդեան, որ ետ չկեցաւ ոչ փռոց պսակէ, ոչ խարազանէ, եւ ոչ խաչի անարգութենէ եւ ամօթէ: Բոլոր սուրբերն ի գործ դրին Յիսուսի սկզբունքը. «Որ կամիցի մեծ լինել ի ձեզ եղիցի ձեր սպասաւոր:» Ծօրձ էլ իրթ կը հարցունէ.

«Ի՞նչ է մարտիրոսութիւն,

Բայց միայն ըսել հաւատքն մինչեւ ի դուռն մահու:»

Վստահ եմ գրեթէ որ ամէնքդ ինձ հետ կը միաբանիք սուրբ կոչել այս մարդերն եւ կիներն, վասնզի էին նոքա հաւատարիմ սպասաւորներ: Բայց թերեւս ըսէք ինձ, ինչո՞ւ համարել սուրբ զՉարլս Տարուին, թաղեալ յՈւէսդմինսդէր Արքայարանի, կամ զԼօնկֆէլժօ եւ կամ Ձէմէրսըն: Արդ, եթէ ես խօսէի ի շահ աստուածաբանութեան, թերեւս պիտի պարսաւէի այս մարդիկն, եւ կոչէի զանոնք անաստուած, աշխատիկեան, եւ ամէն ինչ: Վասնզի սոքա առաւել քան զամենեսին նպաստեցին քանդելու միջնադարեան աստուածաբանութեան ամրոցները: Բայց ես կը խօսիմ յօգուտ կրօնի, բարոյականութեան, եւ ոչ յանուն վարդապետութեան կամ հաւատոյ հանգանակի: Կը կոչեմ զանոնք սուրբ, վասնզի անոնք Աստուծոյ գործարանին մէջ իրենց համբերատար աշխատութեամբ չատ բան աւելցուցին աշխարհի իմաստութեան վրայ: Լոյս յառաջ բերին: Նոր աստղեր, նոր ճրագներ լուցին մեր հաստատութեան մէջ: Անոնց գործին եւ աշխատութեան շնորհիւ է որ այսօր ունինք աւելի ընդարձակ գաղափար տիեզերքին վրայ որուն մէջ կ'ապրինք, անոնց շնորհիւ փոքր ի չատէ գիտենք թէ որչափ ժամանակ հարկաւոր էր աշխարհիս իւր ներկայ վիճակն ստանալու, անոնք տուին մեզ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն այս մոլորակին օրինաց, զօրութեանց եւ սքանչելեաց վրայ: Անոնք աւելի մեծցուցին մեր տեսութիւնն մեծ Առաջին սլառճառին վրայ: Անոնք թօթափեցին մեր աչուրներէն սնապաշտական փոշիի հատիկները: Անոնք աւելցուցին մեր սքանչացումն եւ յարգանքն առ ամենայն ինչ

գեղեցիկ Աստուծոյ աշխարհին մէջ: Մեր առջեւ
դրին գաղտնիքներ, եւ այսպէս ներշնչեցին մեզ
խորագոյն իմաստ Յաւիտենականին: Նոքա մատու-
ցին անհաշուելի ծառայութիւն կրօնի փաստին: Հա-
մառօտիւ, գիտուն մարդիկ, — անձնուէր, անկեղծ
եւ հաւատարիմ գիտունք, տուն մեզ բանաւոր եւ
իրական հաւատք փոխանակ հին ֆանատիկոսութեան,
դիւրահաւատութեան եւ տգիտական հաւատոյ:
Կրնայի՞ն աւելի բան ընել: Կրնայի՞նք մենք մերժել
կոչել զնոսա բարերարներ, ուստի եւ սուրբեր: Ա-
նոնք աշխատեցան անխոնջ, գիշեր ցերեկ գնացին
զհետ ձեռաց Աստուծոյ բնութեան ընդարձակու-
թեան մէջ, եւ ունեցան քաջութիւն մեռնել իրենց
համոզմանց համար, ինչպէս Ճիօրտանօ Պրիւնօ, որ
խարուկահանդիսիւ այրուեցաւ իրրեւ մարտիրոս
գիտութեան:

Մենք այժմ բարբարոսութեան կէս գիշերին մէջ
եղած պիտի ըլլայինք եթէ չըլլային այս մարդիկ,
զորս եկեղեցին իր փարախէն դուրս կը թողու հոլար-
տութեամբ: Սուրբ է ամէն ուր եւ կին որ կը հարս-
տացունէ մարդկային ազգն, եւ կը բարձրացունէ
զմեզ աւելի մօտ աստուածանման վիճակի: Սուրբ
է ամէն մարդ որ իւր ծանր գործն եւ ծանր խոր-
հուրդը կը դնէ առ դրան մարդկութեան: Սուրբ
է ամէն անարատ կին որ կը քաղրացունէ կեանքը
եւ կը նուազեցունէ մեր սակաւօրեայ կենաց հոգերն
եւ ցաւերը: Սուրբ էք եւ դուք երբ լաւ կերպով
եւ արութեամբ կը կատարէք ձեր գործը խանութի,
կամ խոհատան եւ կամ ընթերցանութեան սենեկի
մէջ, եւ կ'ընէք ամէն ինչ առ սէր եւ ոչ ի հարկէ:

եւ սրբութեան պատկը չէ հեռի ձեր ճակատէն: Ձեր
հոգւոյն համար ապագայ բանաստեղծ մը պիտի եր-
գէ ինչ որ Ուորտսուօրթհ երգեց ձօն Միլտոնի համար.

«Հոգիդ էր նման աստղի,

Մաքուր որպէս ջինջ երկինք, պերճ, ազատ:»

Դաս մը մարդոց համար կը թուի անկրօնու-
թեան ծայր հասնիլ կոչել սուրբ Բարբըրի, Սդար
Քինկի եւ Չէննիկի նման անձեր: Բայց սոքա ա-
մէնքն էին ճշմարիտ եւ անբիծ մարդիկ: Ապրե-
ցան աղնուութեամբ եւ գործեցին բարի: Անոնց
կեանքերն էին ծաղկանց պէս անարատ եւ աստ-
ղերու պէս անբիծ: Բայց այդ ամէնն ինչո՞ւ կը ծա-
ռայէ՞ կը զոչէ՞ նա որ ջերմ հաւատացող է հանգա-
նակի: Այն յիշուած մարդիկ էին հերետիկոս, հերձ-
ուածող, անոնք չէին հաւատար Ուղղափառաց պէս
թէ մարդիկ կը փրկուին արեամբ. անոնք չէին ու-
զեր փրկուիլ փոխ առնուած արդարութեամբ, փո-
խանակ ծածկելու զիրենք Քրիստոսի խաչին ետեւ
անոնք կը վստահէին իրենց բարութեան: Բոլոր ա-
նոնց արդարութիւնն է աղտոտ քուրճ: Այսպէս
կ'ըսէ տգէտ կրօնամոլը:

Երբ ձեռք առնուք եկեղեցւոյ տօնացոյցը հոն
պիտի տեսնէք թէ շատերն այն անձերէ որ ի շարս
սրբոց դասուած են՝ շատ արժանի չեն տիտղոսին:
Անոնցմէ շատերն ի՞նչ ծառայութիւն մատուցած
են մարդկութեան: Ի՞նչ անմահ խորհուրդ թողու-
ցին իրենց ետեւէն իրրեւ կտակ մեզ, ի՞նչ փառա-
ւոր գործ կանգնեցին իրրեւ արձան իրենց յիշա-
տակին: Ի՞նչ քաղցրութիւն, աղնուութիւն եւ բա-
րութիւն կը հոսէ տակաւին անոնց կեանքերէն մեր

տուններուն եւ սիրտերուն մէջ : Բազումք ի հին սըր-
բոց էին արք եւ կանայք որ հնարեցին ոչինչ, յա-
ւելին եւ ոչ մի կրօնական գաղափար մարդոյ սրտի
գանձերուն վրայ, եւ չհարին ոչ մի լար ի նուազ հա-
րուստ եւ ներգաշնակ : Չէր ի նոսա ոգի մարգարէական
Թափանցող ի խորս ասպգային արծուի աչուընե-
րով, եւ քարոզող զծագունմն աւուր յորում կրօնք
պիտի ըլլայ ընդարձակ կիրք եւ տենչ ի սիրտս
մարդոց վասն ամենայնի որ է մաքուր, վասն ամե-
նայնի որ է սիրուն, վասն ամենայնի որ է ճշմա-
րիտ, վասն ամենայնի որ է արդար, վասն ամենայ-
նի որ է պատուաւոր եւ բարի անուն, զծագունմն
աւուր երբ մարդիկ պիտի պաշտեն զԱստուած օգ-
նելով իրենց եղբարց : Բայց այս սուրբ անցելոյն
չունէին այսպիսի դաս ուսուցանելու, այսպիսի մար-
գարէութիւն կանխաձայնելու, եւ ոչ այսպիսի լայն
ու ընդարձակ յոյս գգուել եւ սնուցանել իրենց
սրտերուն մէջ : Նոքա փախան անապատներ փոխա-
նակ ջանալու ծառայել իրենց եղբարց կենաց եւ
փորձութեան կրկիսին մէջ : Մեկուսացան ի մենաս-
տանս, փոխանակ թող տալու որ իրենց լոյսն հա-
մատարած փայլէր բոլոր երկրի վրայ : Խեղցցին ի-
րենց մարմիններն, աղքատացուցին իրենց միտքերն
եւ բարոյական անձնապահութիւն գործեցին ի-
րենց երկնաւոր Հօր հաճելի ըլլալու համար : Ո՛հ
հեգնութեանս : Յանեցին յուսահատութեան, դա-
տապարտութեան եւ երկիւղի սերմեր, փոխանակ
ոսկեղէն հատիկներու սիրոյ, ուրախութեան, արի-
ութեան եւ հաւատոյ : Արդարեւ նոքա ակնկալե-
ցին փրկուիլ, բայց ոչ վասնզի որեւիցէ կերպով

արժանացած էին Աստուծոյ հաւանութեան, այլ
զի հաւատացած եւ ապաւինած էին միայն յա-
րիւն Յիսուսի : Այսպիսի անչափ, պղերգ եւ փնտա-
կար սուրբերով Քրիստոնեայ աշխարհ լեցուած էր
Միջին Դարերու մէջ : Թէ ի շարս սոցա կային քաջ
եւ բարի արք եւ կանայք ուրախ եմ հաստատել, —
այրեր եւ կիներ, որ կակղացուցին վատապէտ
մարդոց բարձերն, ցամքեցուցին դառն ցաւոց ար-
տասուք, բուժեցին բարոյապէս բորոտներ, ներ-
չնչեցին քաղցեալ ոգիներ ազնիւ եւ անողով եւ սուրբ
սիրով, — ո՛հ փառապանծ այրեր եւ կիներ : Նոցա
անուանք գրուած են աստեղատիպ մեր գլխոց վրայ :
Բայց ընդհանուր առելով, նախնի ժամանակաց սուր-
բն այսօր կրնայ համարուիլ ընկերական ծառին
ցամաք, անպտուղ եւ չորացեալ ոստը : Գոհութիւն
Աստուծոյ իրաց այն կարգը փոխուած է այժմ : Մենք
արդէ կ'ապրինք գերազանցապէս գործնական դա-
րու մը մէջ : Երազն անհետ խոյս տուած է ի մէնջ,
պարտականութիւնք կը մնան : Հին սուրբն որ կրնար
հրաշք գործել, որ կրնար ապրիլ առանց ուտելոյ
եւ ննջելոյ, կը յարուցանէր զմեռեալս ի գերեզմա-
նաց, կը բանար զաչս կուրաց, որ կրնար ապրիլ ա-
ռանց ուսանելոյ գործել ձեռք կամ մոօք, լուր օգ-
տակարութիւնն կորուսած է : Յառաջագիմութեան
սրբնիկաց հոսանքն ողորդած եւ ընկղմած է անցելոյն
երազական եւ մաշած իտէալն, եւ մեր առջեւ դրած
է աղնուազոյն եւ վսեմազոյն իտէալ մը :

Մինչեւ ցարդ ըստածէն կրնանք հետեւցնել թէ
այս աւուր սուրբն ունենալու է նախ քան զամե-
նայն բարոյական քաջութիւն : Կը յիշեմ զայս,

վասնդի այս է ճիշդ հակառակն այնր զոր կը մտ-
կէր վաղեմի սուրբն . բարոյական երկչոտութիւն :
Հին սուրբերն մեծաւ մասամբ չէին համարձակեր
խորհել, չէին համարձակեր գործել, չէին համարձակեր
ապրիլ ուղիղ : Մի ըսէք թէ չունիք դուք պէտք
բարոյական քաջութեան : Թէ աղէկ է նոր փաստի
մ'առաջնորդներու , բարեկարգիչներու եւ նոր հա-
ւատոյ մը միսիոնարներու ունենալ զայն , բայց դուք
կրնաք ըլլալ այր եւ կին արժանի այդ փառաւոր
անուան առանց ունենալու բարոյական քաջութիւն :
Նշանակեցէք խօսքս , չկայ բան մը զոր աւելի կը
փախաբիմ ձեզ համար ունենալ քան արիական ոգի ,
բաց , անվեհեր , խիզախ եւ յանդուգն միտք որ
միշտ հանապազ կը բողբոջէ նոր խորհուրդներով :
Արիական հաւատք որ կրնայ հայիլ յերեսս ամէն
մարդու , ամէն նիւթի , ամէն գործի , ամէն խաչի ,
ամէն փորձութեան , ամէն դժուար գործի , ամէն
հալածանքի , ամէն զոհողութեան , ամէն աղնիւ
թէ եւ ծանր պարտականութեան դիւցազնի մը սըր-
տով եւ հոգւով : Պատուական ունկնդիրք իմ , քա-
ջութիւն ունեցէք : Դիւրաւ մի խոսովիք : Աստուծոյ
սուրբերն ունենալու են զինուորի սիրտ : «Աստ-
ուած» , կ'ըսէ բանաստեղծն ,—

«Աստուած ըսաւ մարդուս հոգւոյ ,
Ի՛նչ ամէն զընդոյ որ հոլովի
Արկեալ զիւրեւ զգեստ լուսոյ ,
Ըսաւ Աստուած կէտ նստակի
Համայն մարդոյ եւ աշխարհի
Է յառաջ անոր . Յառաջ իմութիւն
Միակ օրէնք եւ իրաւունք :

Ի՞նչ կայ երկնչելու : Ճշմարտութիւնն է յաւի-
տեանական : Աստուած է ճշմարտութիւն , եւ բոլոր
զօրութիւնք խաւարի չեն կարող ջնջել մի հատիկն
ճշմարտութեան . ճշմարտութիւն է ամուր եւ հաս-
տատուն , եւ ոչ մի տեսակ յարձակմունք կրնան
խախտել անոր միջնաբերդը : Թող ստութեան պե-
տութիւնն երկնչի խուզարկութենէ եւ քննութենէ .
այն է եղջերուաքաղ մթութեան , եւ մեր լուսոյ եւ
խորհրդոյ առջեւ թող ոչնչանայ : Մենք ենք «Ժա-
ռանդներ բոլոր դարուց ,» եւ միայն քաջութեամբ ,
արութեամբ եւ հոգեւոր պնդութեամբ եւ հաս-
տատամտութեամբ կրնանք ստանալ այս աստուա-
ծային ժառանգութիւնն : Կէս ճշմարտութիւնք դոհ
կ'ընեն երկչոտներն եւ ծոյլերը միայն , թող մեր
բաժինն ըլլայ լիութիւն Աստուծոյ : Արդ , կը խնդ-
րեմ , սկսեցէք այս ժամէն , եւ այս ատեղ , մինչ կը
նայինք միմեանց երես , սկսեցէք սիրել եւ սնուցա-
նել ի ձեզ մեծագոյնն այս սրբութեան յատկու-
թիւններէն . ըսել կ'ուզեմ ջանացէք ունենալ խի-
զախ եւ հաւատարմի հաւատք : Արդ , մինչ մեր ակ-
նարկները կը հանդիպին իրարու , թող սրբազան
եռանդ մը լեցունէ մեր սիրտերը : Թող հոգեւոր
արութեան քաջութեան վերարկուն որուն մէջ մե-
ռաւ մարտիրոսը , միսիոնարը աքնեցաւ , բարեկար-
գիչն զիմագրաւեց իւր ժամանակի մոլեգնութեան
եւ կատաղութեան , եւ մարդասէրը չրջեցաւ իբրեւ
լուսոյ հրեշտակ , թող այն վերարկուն այս առա-
ւօտ իջնէ մեր ուսոց վրայ : Աստուած երկնից , զինէ
զմեզ ճշմարտութեան , սիրոյ եւ արդարութեան
զէնքերով , քու սրբոցդ անպարտելի զէնքերով :

Եթէ լինին մոլորութիւններ յերեւան հանելու, սնապաշտութիւններ խայտառակելու, մեղքեր շանթահար ընելու, ստութիւններ լուսոյ խարազանով հալածելու, գարշելի դրութիւններ եւ անձուկ գաղափար ու խորհուրդներ կործանելու. եթէ կան կրօնամոլութիւն, ատելութիւն, ստութիւն, կեղծաւորութիւն, երկիւղ եւ կոյր ֆանատիկոսութիւն սրբել ջնջել եկեղեցիներէ եւ սիրտերէ. եթէ կան գէշ սովորութիւններ բառնալ ի միջոյ, չարիքներ ուղղել եւ ազնիւ գործեր կատարել, այսպէս փոխելով աշխարհի աղաղակն եւ հեծութեան ձայնն մեծ եւ քաղցր երգի մը, դուք միայն, ո՛ր արք եւ կանայք խորհրդոյ, գործոյ եւ ազնիւ ու դիւցաղնական մտքի, դուք միայն կրնաք հարթել ճամբան:

«Կայ աղբիւր մերձ ի հոսել,

Կայ մի լոյս մերձ ի լողել,

Կայ մի հուր մերձ յարծարծել,

Կայ մի ծաղիկ մերձ ի փրթթել,

Եւ գիշերոյ խաւար թանձր պիտ' այգանայ,

Արք խորհրդոյ եւ արք գործոյ, բացէք ճամբայ»

Իմ յոյսերս, իմ տենչերս եւ ընդարձակ ակնկալութիւններս հաստատուած են, ոչ երկչոտներու վրայ որ ամէն նոր վտանգի հետ կը նետեն իրենց գոյնը, եւ կը կորսնցունեն իրենց ճրագին առկայծ լոյսը, իմ յոյսերս չեն հաստատուած նաեւ այնպիսի մարդերու վրայ որոնք անձամբ չեն կատարեր իրենց հետաքօտութիւններն զլստութեան եւ զճմարտութենէ, որոնք որ եւ իցէ նիւթի մ'երեսը չեն նայիր համարձակութեամբ, յոյսերս չեն անոնց վրայ՝ որ խորհիլը կը համարեն ամենէն դատապարտելի բանն,

Եւ խորհողն արդէն կորուսեալ. իմ ակնկալութիւններս հաստատուած չեն նաեւ նախապաշարեալ, անձկամիտ եւ յամառ անձանց վրայ որ չեն ուզեր տեսնել, եւ կամաւ կ'ընարեն աւելի զոգիտութիւն քան զգիտութիւն. իմ յոյսերս հաստատուած են այն քաջարի եւ ճշմարիտ այրերու եւ կիներու վրայ՝ որ կը բանան իրենց թեւերն եւ լիաշունչ կ'առնուն ի ներքս անհուն երկնից բոլոր զեփիւռներն, եւ կը քաղցենան եւ կը րաւին աւելիի համար:

Ամերիկա, 1886.

604

0016460

65 2001

43
2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0016460

